

בעל העקידה

מתורתו של רבינו רבי יצחק עדאמה זיע"א

מחבר ספר "עקידת יצחק"



גיליון 6 - פרשת תולדות תשפ"ו

מהדורת אילן

ביאור ענין לקיחת הבכורה והברכות על ידי יעקב

להוכיח מכך שבכל פרשות לך לך וירא העוסקות באבותינו אברהם ויצחק, כשמדובר על אברהם ולא על יצחק מוזכר שם ה', וכשהפסוקים עוסקים בענינו של יצחק כתוב שם 'אלהים', מכאן מזהו ז' סבר יצחק שהוא מחויב ליתן הברכות לעשיו בנו הבכור, ואף שיתכן שכעת אינו ראוי להם, מכל מקום סבר שיתכן ועל ידי קבלת הברכות יבא אל תיקונו.

אמנם יעקב ורבהו סברו שרצון ה' שהברכות והמעלות העליונות לא יגיעו אל עשיו, אלא אל יעקב שהוא הראוי להם, ולא לעשיו שאינו ראוי כלל, ולכן נתחכם יעקב מתחילה לקנות מעשיו את הבכורה, בידעו שהזכות לקבלת המעלות העליונות תלויה בבכורה, כיון שנתנו לאברהם כירושה, ודברים שאינם יכולים להתחלק בין היורשים הבכור וזכה בהם, לכך קנה מעשיו את הבכורה על ידי נזיד העדשים, כפי שהיה בכלל הרביעי במשל הנזכר, שנתחכמו בני המדינה שהבכור שאינו ראוי למלוכה יעביד את המלוכה לאחיו הקטן ממנו. ולא רצו יעקב ורבהו להודיע זאת ליצחק, לפי שלא רצו לצערו כשידע שעשיו בכורו אינו ראוי למעלות אלו, ולכן נתחכמו רבהו ויעקב ליקח גם הברכות מיצחק, לפי שידעו שיעקב בלבד הם ראויים, וכשנודע הדבר ליצחק, שיעקב קנה את הבכורה מעשיו, מיד הסכימה גם מרת הדין שבו לכך שאכן יעקב הוא זה שיוכה בברכות העליונות.

הכלל החמישי במשל הוא, שביטלו את התקנה שהמלוכה עוברת בירושה ושייכת לבכור, וקבעו שתינתן לראוי אליה ביותר, כך התנהג יעקב אבינו בכך שנשא את רחל הצעירה יותר מלאה הבכורה, וגם כשבא לברך את בניו, אף שכולם היו זרע ברך ה', מכל מקום נתן תוספת מעלה ליוסף, וכן נתן תוספת מעלה לאפרים אף שלא היה הבכור, וכן בבני יהודה המשיכה המלוכה דרך פרץ, ולא מער שהיה הבכור, ולא מזרח שרצה לצאת ראשונה, וכן דוד היה אחרון בני ישי וקיבל המלוכה. ורק ביציאת מצרים נאמר (במדבר פ"ב) 'כי לי כל בכור ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים', לפי שנתבטל ענין הבכורה על ידי יעקב, וחזר ה' וקידשם וקנאם במכת בכורות, עד שאיבדו זכותם במעשה העגל.

לפי כל זה מובנים היטב מעשיו של יעקב, הן בקניית הבכורה והן בלקיחת הברכות, שלא היו מעשי מרמה אלא מעשי חכמה, כפי שברגם אונקלוס הפסוק (לה) 'בא אחיך במרמה ויקח ברכתך' שתיירגם 'על אחיך בחכמה', שההבדל בין מרמה לחכמה הוא ענין התכלית, שדבר הנעשה לתכלית רע נקרא מרמה, והנעשה לתכלית טוב נקרא חכמה, ומובנים דברי חז"ל שדרשו על יעקב 'נקי כפים ובר לבב', לפי שכוונתו היתה תורה ונזיקה לזכות במעלות העליונות לעצמו, ושלא יגיעו לידי עשיו שלא היה ראוי להם.

מזה נלמד את גודל ההשתדלות והחריצות הנדרשת מהאדם, לעשות ככל יכלתו כדי להגיע אל שלימות המעלות העליונות.

מכל מקום מדוע לא יברך את שניהם, גם את עשיו וגם את יעקב, וכפי שמצינו אצל יעקב שהיו לו שנים עשר ילדים ובירך את כולם.

והנה כדי לבאר הענין יש להקדים משל, למדינה אחת שנהגו להמליך בה למלך את האדם הטוב והמעולה ביותר מבין אנשי המדינה, ולא היתה המלוכה עוברת בירושה, עד שהגיע מלך אחד שהיה חסיד וישר מאד, וגיבור חיל וכליל המעלות יותר מכל המלכים שהיו לפניו, ומרוב אהבתם של אנשי המדינה אליו, נשבעו וקיבלו עליהם שמעתה ואילך המלוכה תהא שייכת לו ולזרעו אחריו עד עולם, וכך היה שבנו הבכור קיבל המלוכה וכן הלאה.

כך התנהג הדבר שנים רבות, עד שהגיע מלך שהיו לו שני בנים, הן הבכור היה איש רע מעללים שלא היה ראוי למלוכה כלל, ואילו אחיו הצעיר היה מצטיין בגיוני מלכות, והתאספו אנשי המדינה לטכס עצמה, שהרי לא יתכן שהבן הבכור יהיה המלך, והחליטו לערוך משתה גדול, ובטוב לב הבן הגדול בסעודה, יפצירו בו שאין לו צורך וענין בעול המלוכה, ועדיף לו ליתנה לאחיו הצעיר, וכך עשו, והמליכו את אחיו הצעיר, ומיד לאחר מכן החליטו המלך והשרים לבטל את החוק שהמלוכה תעבור בירושה, והחזירו את המנהג הקדום שהמלך שייבחר הוא זה שיהיה ראוי ביותר למלוכה.

במשל זה ישנם חמשה כללים המקבילים לנמשל שהוא פרשת יעקב ועשיו: א. מנהגם הראשון שהמלוכה שייכת לאדם המתאים ביותר. ב. תקנה מחודשת מרוב אהבת אחד המלכים, שתהא שייכת בירושה לבניו אחריו. ג. בכור אחד המלכים היה פגום למלוכה. ד. הפתרון שמצאו לגרום לבכור להעביר המלוכה לאחיו. ה. החזרת המנהג הראשון לקדמותו. כך גם בנמשל, כשברא ה' את העולם נסמרו המעלות העליונות לאדם הראוי להם ביותר, אדם הראשון, אחר כך שת, ולאחר מכן נח ושם, ולא היו המעלות עוברות בירושה, וממילא לא זכה בהם הבכור. זהו הכלל הראשון. הכלל השני הוא, שכשזרחה שמשו של אברהם, והגדיל את שם ה' בעולם, היה מן הראוי לקבוע לו ולזרעו אחריו את פסגת ההצלחה האנושית, ונמסרו לו כלל הברכות כנאמר (לעיל י"ב) 'והיה ברכה', אלא שאברהם לא רצה למסור את הברכות לא ליצחק ולא לישמעאל, לפי שמצד אחד ישמעאל היה בנו הבכור, אולם מצד שני ה' אמר לו 'כי יצחק יקרא לך זרע', לכך השאיר את מסירת המעלות העליונות לקב"ה, והוא מסרם ליצחק כנאמר (לעיל כ"א) 'והיה אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו'.

לידת עשיו ויעקב היא בדומה לכלל השלישי, שהיה ברור שעשיו אינו ראוי להמשיך את המעלות העליונות ולזכות בברכות, לפי שבטבעו התחבר אל החיות והבהמות, אלא שיצחק אבינו שענינו הוא מדת הדין, כנאמר (להלן לא מב) 'פחד יצחק' וכפי שיש

וַיֹּאמֶר ה' כִּי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וַיִּעַקְבֵנִי זֶה פְעָמִים אֶת בְּכֹרְתִי לָקַח וְהִנֵּה עֹמֵה לָקַח בְּרִכְתִּי (כו' לו')

בפסוק זה כולל עשיו את שתי טענותיו הגדולות על יעקב אבינו, הראשונה שלקח את בכורתו, והשנייה שלקח את ברכתיו. ובאמת טענות אלו טענות ביאור רב, שהלא יעקב אבינו יסודו אמת ותמימות, וכפי שהתורה עצמה מעידה עליו (לעיל כ"ה כז) 'ויעקב איש תם', וכיצד התנהג בצורה זו, שלקח גם את הבכורה וגם את הברכות במעשים הנראים כמרמה. שהרי גם מכירת הבכורה הנזכרת בתחילת הפרשה נראית כמרמה, שיעקב ניצל את מצוקתו של עשיו כשחזר מהשהה עיף ורעב, והסכים לתת לו מנזיד העדשים רק אם ימכור לו את הבכורה. ולקיימת הברכות ודאי נראה שנעשו בדרך מרמה, כשנכנסו במקומו של עשיו ואמר 'אנכי עשיו בכורך', ואמר עוד 'עשיתי כאשר דברת אלי'.

התמיהה מתעצמת לפי מה שדרשו חז"ל (מדרש שוחר טוב) את הפסוקים האמורים בתהלים (כ"ג ג-ה) 'מִי יַעֲלֶה בְּהָר ה' וְמִי יִקּוּם בְּמִקּוֹם קֹדֶשׁ. וְנִקֵּי כַפַּיִם וְבֵר לִבָּב אֲשֶׁר לֹא נִשְׂא לְשׂוֹא נַפְשִׁי וְלֹא נִשְׁבַּע לְמַרְמָה יִשְׂא בְרָכָה מֵאֵת ה' וְצִדְקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעוֹ' על יעקב אבינו, ותמוה, כיצד נאמר על יעקב שהוא יעלה בהר ה' ויקום במקום קדשו של ה', והלא נאמר (תהלים ק"ד) 'דְּבַר שְׁקָרִים לֹא יִכּוֹן לִגְדֹד עֵינָי, וְכִיצַד יִקְרָא יַעֲקֹב 'נְקֵי כַפַּיִם' שֶׁלֶקַח לִידָיו אֶת הַבְּרִית שֶׁהָיוּ רְאוּיוֹת לְבָא לְעֵשָׂו, וְכִיצַד יִקְרָא יַעֲקֹב 'בֵּר לִבָּב' כְּשֵׁשִׁינָה מִשְׁמַעוֹת דְּבָרָיו אֵל יִצְחָק אֲבִיו, וְאָמַר 'אֲנִכִי עֵשָׂו בְּכוֹרְךָ' וְעֵשִׂיתִי כְּאִשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלַי'.

מלבד תמיהה זו, יש לברר שני ענינים נוספים, אחד בענין לקיחת הבכורה, והשני בענין הברכות:

א. מה היתה כוונת יעקב להרוויח בקניית הבכורה מעשיו, שאם היתה כוונתו להרוויח פי שנים בנכסי אביו כדן הבכור, נמצא שלא היתה זו דרך נכונה, שהרי מעשיו גרמו לו לבסוף לברוח מבית אביו עשרות שנים, ולהתיימש מנכסיו, ולא מצינו שלבסוף קיבל פי שנים בנכסי אביו. ואם היתה כוונתו לזכות בברכות ובמעלות העליונות הראויים לבכורות, מדוע הוצרך לקנות את הבכורה, הלא אם הוא הראוי ביותר לברכות אלו, אין מעצור ביד ה' ליתן ליעקב את המעלות הללו גם אם אינו בכור, כפי שהיה באדם ונח, שהמשך העולם ושורש כלל ישראל לא הגיעו דוקא על ידי בניהם הבכורים, אלא על ידי שת שהיה הבן השלישי מבני אדם, ועל ידי שם שאף הוא לא היה הבכור.

ב. מדוע בחר יצחק לברך את בנו עשיו קודם מיתתו, ושאלה זו כוללת בתוכה שתי שאלות: א. מדוע ראה צורך כלל לברך את אחד מבניו, והלא לא מצינו שאברהם אבינו בירכו או את אחד משאר בניו של אברהם קודם מיתתו. ב. אף אם החליט לברך את בנו, מדוע רצה לברך רק את עשיו, והלא אף אם היה סבור שעשיו הולך בדרך הישרה וצדיק הוא,